

2. Законодательство о религиозных культах /ред. В.Куроедов. –М., 1971.; Барменков А. Свобода совести в СССР. – М., 1986.; Бражник І. Атеїзм и свобода совести. – К.,1985; Алексеев В. Неожиданный диалог //Агитатор. – 1989. - № 6. – С. 38-45.
3. Конституційно-правові основи свободи світогляду і віросповідання в Україні” - К. 2001.
4. Парсаданова В.С. Депортация населения из Западной Украины и Западной Белоруссии в 1939 - 1941 гг. //Новая и новейшая история (Москва). - 1989. - №2. – С. 25-44.
5. Токаренко Я. Про партійне керівництво антирелігійною пропагандою // Безбожник (Київ). – 1940. - 2 листопада.
6. Культурне життя в Україні. Західні землі. Док. і матеріали. Т.1. – К., 1995.
7. Гречко І. Невеселі рефлексії від вересня золотого до нинішнього // Ратуша (Львів). – 1994, 10 вересня.
8. Українські щоденні вісті. – 1941, 10 липня
9. Лужницький Г. Історичне підгрунття переслідування Української церкви Москвою //Календар Світла. - 1971.
10. Яковкевич Т. 1939-1943рр. на Володимирщині //Літопис Волині. Ч.3. – Вінніпег. 1956.– С.101-117.
11. Власовський І. Нарис історії Української православної церкви. - Т.4. -Ч.2, Нью-Йорк. 1975.. ; Жіночий світ. - 1985. №3.
12. Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917 – 1953. – Київ.: Військо України. 1994. - Кн.1.
13. Воронін О. Історичний шлях УАПЦ. – Кесінгтон. 1992.
14. Власовський І. Нарис історії Української Православної церкви. Т.4. -Ч.2. - Нью-Йорк. 1975.
15. Мартирологія Українських церков. У 4-х т. - Т.1. Українська православна церква. – Торонто – Балтимор. – 1987.

А н н о т а ц и я

Исследуется политика сталинского режима относительно церкви и духовенства в начале Второй мировой войны.

Віктор Король

УКРАЇНЦІ НА ФРОНТАХ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Друга світова війна була важким випробовуванням для багатьох народів світу, зокрема СРСР і, особливо, для українського народу, який віддав мільйони життів своїх найкращих синів для Перемоги над фашизмом. Достатньо сказати, що на долю українців, росіян і білорусів, далеко за неповними даними припадає понад 7 млн. 734 тис. безповоротних втрат військовослужбовців або 85,1% усіх втрат Червоної армії тільки в роки Великої Вітчизняної війни як основної складової Другої світової війни [10] Це ще одне свідчення, що представники українського народу брали надзвичайно активну участь на фронтах світової війни.

Розпочати літопис цієї епопеї слід від самого початку Другої світової війни, яка, розпочалася з нападу фашистської Німеччини на Польщу 1 вересня 1939 р. Українські землі, що відійшли до складу Польщі після поразки національно-визвольних змагань 1917–1820 рр., зокрема після подій 1920 р., становили майже третину її території. Галичина мала площу 55.700 км кв., а населення становило 5,9 млн. населення, Холмщина і Підляшшя (12.700 км кв., 0,8 млн. населення), Західна Волинь (36.754 км. кв., 2,4 млн. населення),

Західне Полісся (27.800 км кв., 1,1 млн. населення) [2].

Не зважаючи на те, що польська влада не бажала, щоб у полях її сухопутної армії офіцерські посади не займали українці, так само як і в провідних частинах – прикордонних військах, авіації, військово-морських силах, все ж вони там були.

З перших днів війни Німеччини з Польщею, яка переросла у Другу світову війну, десятки тисяч українців разом з поляками як громадяни Польщі захищали її землю. У лавах польської армії на початку війни налічувалось 150–200 тис. українців [4]. Сумним, але переконливим доказом того, що українці до кінця виконали свій військовий обов'язок у складі польської армії є і те, що разом з поляками вони розділили страшну долю полону. Серед полонених було не менше 20 тис. українців [3].

Багато років було оповито таємницею розстріл 21 857 офіцерів польської армії, які здалися в полон Червоній Армії. Серед них також було немало українців. Нині встановлено, що 3897 осіб убито під Катинню, 6295 - у Калінінській (Тверській) області, 4403 - неподалік від Харкова. Місце поховання ще 7262 розстріляних польських офіцерів ще й досі невідоме. Про цей злочин є свідчення самих катів колишнього оперативного уповноваженого міського відділу НКВС Томська О. І. Рижого, який заявив, що у серпні 1943 р. на нараді, яку проводив начальник управління НКВС Новосибірської області комісар держбезпеки третього рангу Петровський, було поставлено завдання ліквідувати сліди того спецпоховання. При цьому він випадково обмовився про те, що там "закопано поляків" [4].

Значна кількість українців перебували на фронтах Другої світової війни від самого її початку. Тільки у Київській області за перші два тижні німецько-радянської війни було подано 52 тис. заяв громад з проханням відправити на фронт. Близько 150 студентів і викладачів Київського університету, переважно українців за походженням, стали солдатами і офіцерами Зведеного полку Київського військового округу, який влився до частин Південно-Західного фронту. До 2 липня 1941 р. пішли добровільно на фронт 113 викладачів, 90 працівників, понад 50 аспірантів і сотні студентів університету [1]. По війні на честь тих, хто загинув в районі вул. Ломоносова у Києві, де знаходились гуртожитки студентів і окремі навчальні корпуси університету, було споруджено стелу і планувалося створити меморіальний парк. Але, на початку 2000-х років з ініціативи ректора Київського університету В. Скопенка всі зелені насадження, серед них понад 1000 фруктових дерев, були знищені, а університетська земля з грубим порушенням чинного законодавства була віддана під комерційні забудови багатопверховими будинками. Знищили і пам'ятну стелу. А та земля густо полита кров'ю наших солдатів у 1941 р., як українців, так і представників інших національностей.

Маловідомою сторінкою даної проблеми є і те, що й донині ми не встановили імена понад 270 тис. воїнів-українців, які, вичерпавши всі засоби боротьби на полі бою (пам'ятаємо, що німці на початку війни захопили на наших складах 5 млн. 400 тис. гвинтівок і тому одна гвинтівка припадала на 3–5 бійців), потрапили до полону. На прохання родичів понад 270 тис., тобто названу вище кількість бувших воїнів Південно-Західного фронту, німці відпустили. У 1943 р. їх та юнаків, яким було по 15–17 років, мобілізували до лав Червоної Армії, так звані, польові військкомати визволено від гітлерівців селах Чернігівської, Сумської, Харківської, Полтавської, частини Київської і Черкаської областей. Всього 300 тис. чоловік. Їх називали чорносвітниками, бо вони були у домашньому не найкращому одязі - свитках. Як свідчить Юрій Коваленко, офіцер з особливих доручень командуючого Воронезьким, а від 20 жовтня 1943 р. Першим Українським фронтом М. Ватутіна, на засіданні воєнної ради фронту в селі Требухові

(вересні 1943 р.), де обговорював план форсування Дніпра і визволення Києва, постало питання, що робити з цими 270 тис. мобілізованими, бувшими воїнами Південно-Західного фронту і 300 тис. молоді. Адже їх потрібно було обмундирувати і видати зброю. Г. Жуков який був присутній на нараді, заявив: “В чем пришли, в том и воевать будут!. Трехлинейку им образца 1891 года!”. Додамо до цього, що і цю гвинтівку видавали далеко не всім. І тут прозвучали жадливі слова Жукова: “Зачем мы, друзья, здесь головы морочим. На хрена обмундируывать и вооружать этих хохлов. Все они – предатели. Чем больше в Днепре потопим, тем меньше придется в Сибирь после войны ссылать”. “Так это же не война, а геноцид народа!”, – вирвалося у К. Рокоссовського, який був присутній на нараді. З 22 вересня до 25 жовтня 1943 р. 250 тис. їх потонуло у холодній воді [8]. Вони загинули тільки тому, що були українцями. Ще раз зазначимо, що, більшість їх покоїться у безіменних братських могилах.

Значною є роль воїнів-українців у захисті Москви восени 1941 р. У боях за Тулу в складі 4-ї танкової бригади мужньо воювали командир танкової роти старший лейтенант А. Бурда – уродженець м. Ровеньки Ворошиловградської області, командир танкового підрозділу І. Веремей – з с. Орлівка Чернігівської області. Зокрема, його підрозділ разом з частинами 117 стрілецької дивізії брали участь у вигнанні німців з 10 населених пунктів, у тому числі й з Ясної Поляни, яку весь світ знав завдяки Льву Толстому. Багато українців було у складі 110, 113 стрілецьких та 1 Московської мотострілецької дивізій, 5 гвардійської танкової бригади під Наро-Фомінськом. Серед захисників останнього були: кулеметник І. Колотилов (с. Барківка Чернігівської області), розвідник А.Лукошук (с. Браїлівка Кам'янець-Подільської області) та інші. Воювали українці і в складі відомої 316 дивізії, якою командував генерал І.Панфілов. Вона була багатонаціональною: росіян там було – 48%, казахів, – 14,7% , українців – 7,2% та ін. Із 110 воїнів, які були удостоєні звання Героя Радянського Союзу у битві за Москву, 30 були українцями. У той же час, слід пам'ятати, що десятки років радянська історіографія замовчувала дані про наші втрати під Москвою, а подавалася дозована і брехлива інформація, особливо військовими істориками, у сьйві переможних салютів. Нині відомо, що з 30 вересня 1941 р. до 20 квітня 1942 р. сумарні втрати Червоної армії становили 1 896 400 воїнів, у тому числі безповоротні – 957 953 [4]. Серед них було багато українців або уродженців України, імена яких переважно невідомі.

Воїни-українці проявили себе як герої і в Сталінградській битві. Серед них командир батальйону 9 стрілецького полку 2 гвардійської армії капітан А.Кондратець із с. Рокитне Полтавської області, заступника командира 53 полку 1 гвардійської винищувальної авіаційної дивізії І. І. Кобилецький, командира 512 полку 220 винищувальної авіаційної дивізії І. Моторний, заступника командира ескадрильї 41 полку 8 гвардійської винищувальної дивізії М. Семенцов та багатьох інших вихідців з України, які у битві на Волзі проявили мужність і героїзм. Всі названі вище вихідці з України удостоєні звання Героя Радянського Союзу. У боях під Сталінградом цього звання були удостоєні 15 українців із 112 воїнів різних національностей [1].

Масовий героїзм проявили українці, так само як і воїни інших національностей у боях за визволення України у 1943 – 1944 рр. У битві за Конотоп у вересні 1943 р. відзначилися бійці та командири 60 армії генерала І.Черняховського. Зокрема, капітан Я.Скусниченко (народився у с. Русалівка Маньківського району Черкаської області) разом з 7 стрілецькою ротою першим переправився на протилежний берег р. Сейм і вступив у бій з ворогом. Всі спроби гітлерівців знищити сміливців закінчилися поразкою. Коли батальйон 18 вересня вступив у бій на Десні, Я. Скусниченко знову очолив штурмову групу. Невдовзі капітан став Героєм Радянського Союзу в боях за визволення Мелітополя. Відвагу проявили бійці-

українці під командуванням капітана І.Скорого У боях за Київ особливо відзначився 20-річний розвідник 178 гвардійського стрілецького полку 12 армії К. Великий. У ніч на 26 жовтня він з двома бійцями дістався о. Хортиця, намалював схему розташування бойових позицій противника і передав важливі дані командуванню. Група десантників І.Бородавкіна (16 бійців), знищила кілька німецьких танків, за що командир був удостоєний звання Героя Радянського Союзу. Найбільшою нагородою був відзначений – старший лейтенант, командир батареї 663 артилерійського полку 47 армії – В. Бабій. Його підрозділ 26 вересня прорвав вороже оточення у районі Канева й доставив усе необхідне для забезпечення продовження наступу полку

Мобілізація людських ресурсів України до лав Червоної армії тривала і після визволення від загарбників. На березень 1945 р. по чотирьох військових округах України було мобілізовано понад 270 тис. чоловік. Більшість з них загинули у боях з гітлерівськими військами на території Європи. Лише в Польщі у 738 братських могилах на військових цвинтарях поховано 800 тис. російських і українських бійців. Тільки 120 389 з них відомо поіменно. Національний склад загиблих – здебільшого українці й росіяни [1].

У боях за Берлін радянське військове командування намагалось за будь-яку ціну захопити столицю Німеччини.

Наслідки такої стратегії і тактики ведення війни були жахливими. За далеко неповними даними протягом 16 квітня - 8 травня 1945 р. втрати Червоної армії у битві за Берлін становили понад 500 тисяч осіб [6].

Яка ж справжня ціна перемоги СРСР у Другій світовій війні для українців? Втрати українського народу становили 40 – 44% від загальних втрат, 19 % від кількості усього населення УРСР, яке на 1941р. становило 41.7 млн.людей. Окрім того сталінський режим знищив депортував у райони Крайньої Півночі та Сибіру 1.5 млн. невинних людей, головним чином жителів західних українських земель [10]. Важкі соціально-економічні та інші наслідки війни наш народ відчуває і сьогодні.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941–1945. – К., 2000. – С. 62-63, 247, 280-281.
2. Бухало Гурій. Участь українців у польських збройних силах. Вересень 1939 року //Історія слов'янських народів: дослідження актуальних проблем. – Випуск 8: Україна і Польща в горнилі Другої світової війни (До 60-річчя перемоги над фашизмом). – К., 2005. – С. 111, 116
3. Енциклопедія Українознавства. Загальна частина. – Т. I. – К., 1994. – С. 25.
4. Король Віктор. Скільки ж все-таки солдатських життів забрала у нас Перемога над фашизмом? // Воєнна історія. – 2005. – № 3–4. – С. 19.
5. Король В.Ю.Історія України. – К., 1999. – С. 262.
6. Король В.Ю. Військові втрати українського народу в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945) // Освіта України. – 2005. – 19 серпня.
7. Король Віктор. Ціна Перемоги: військові втрати народів СРСР у роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.): нові аспекти проблеми // Історичний журнал. – 2005. – №2. – С. 18–19.
8. Ольховський Іван. У Києві на місці пам'ятника Миколі Ватутіну мав би стояти пам'ятник Івану Черняхівському // Українська газета. – 2006. – 23–29 листопада.
9. Подвиг на віки: Книга пам'яті України – місто-герой Київ. 1941–1945. – С.132.
10. Чернега П.М., Кучер В.І. Україна у Другій світовій війні (1939 - 1945). Посібник для вчителя. – К., 1004. – С. 259 – 260.

А н н о т а ц и я

Освещается массовое участие украинцев, представителей других национальностей, проживавших на территории Украины, в боевых действиях с фашистскими захватчиками в годы Второй мировой войны.

*Людмила Кушнір,
Анна Коваленко*

**ОСОБЛИВОСТІ ЕТНІЧНОГО СКЛАДУ НАСЕЛЕННЯ
ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Територія Полтавської області належить до основного осередку східнослов'янських земель. Геродот, який відвідав слов'ян у 455 – 454 рр. до н.е., описав їх землі, назвавши місцевих жителів гелонами.

Серед істориків існує думка, що гелони жили в середньому Подніпров'ї та між Ворсклою й Доном. Свою назву вони отримали від бога сонця Геліоса, якому поклонялися. Пізніше жителів Середнього Подніпров'я стали називати полянами. Історики вважають, що поляни були потомками гелонів. За твердженням історичних джерел жителів східнослов'янських земель у свій час називали також антами.

Землі східних слов'ян, Геродот називав ще Скіфією, тобто країною холоду, а самих жителів скіфами. В інших історичних джерелах більш пізнього часу ці землі називають Сарматією, а також: Гунською державою.

За часів Київської Русі населення, що жило на землях сучасної Полтавської області, північніше річки Ворскли, називали сіверянами -суличами.

У період формування українського етносу полтавські землі були безпосередньо причетні до цього процесу. Більше того, у межах полтавських, київських, черкаських, чернігівських і частково сумських земель на основі діалектів їх населення почала формуватися сучасна українська літературна мова.

Віддалена від західних і південних меж українських земель Полтавщина довгий час (з кінця XIV до середини XVII ст.) була притулком для тих, хто втікав із заходу від чужоземного гноблення і тих, хто шукав захисту від набігів південних сусідів. На основі матеріальної і духовної культури корінних жителів і переселенців складався своєрідний етнічний колорит полтавських земель.

Згодом, після приєднання України до Росії у 1654 р., в етнічний склад поворсклянських та посульських земель певні зміни внесла близькість російських земель на сході. Мабуть, вищезгадані історичні умови, сприятливі природні та етнічно-політичні умови були запорукою того, що полтавська земля дала українському народу і світу чимало видатних людей: письменників І. Котляревського, М. Гоголя, П. Мирного, філософа Г. Сковороду, математика М. Остроградського, творця космічної техніки Ю. Кондратюка. Це далеко не повний перелік полтавців, що своїм талантом та працею внесли вклад у скарбницю світової творчої думки.

За всесоюзним переписом 1989 р., в області проживало 1754,63 тис. українців, що становило 89,6% від загальної кількості її населення. Разом з тим, за даними всеукраїнського перепису населення 2001р. в області налічувалося представництво більше ніж 75 національностей. Слід зазначити, що характерні для СРСР певна політична консолідація націй та господарська інтеграція обумовили міжреспубліканські міграції